

Άννα Τζούμα, *Εκατό χρόνια νοσταλγίας. Το αυτοβιογραφικό αφήγημα έθνους, Μεταίχμιο, Αθήνα 2007, 174 σ.*

Η άποψη ότι τα έθνη δεν αποτελούν οντότητες οι οποίες στηρίζονται στην κοινή καταγωγή και την ιστορική συνέχεια των μελών τους αλλά πολιτικά μορφώματα που δημιουργήθηκαν την επαύριο της Γαλλικής Επανάστασης εξαιτίας των ραγδαίων οικονομικών και κοινωνικών αλλαγών που ακολούθησαν εκφράζει τη δεσπόζουσα σήμερα θεωρία στο χώρο των κοινωνικών επιστημών. Παράλληλα, ιστορικοί και κοινωνικοί ανθρωπολόγοι, θεωρητικοί της αφήγησης, πολιτικοί επιστήμονες, κοινωνικοί ψυχολόγοι και επικριτικοί κοινωνιολόγοι συναινούν στο ότι ο τρόπος με τον οποίο οι διάφορες εθνότητες προβάλλουν το παρελθόν τους μεταβάλλεται ανάλογα με την εκάστοτε οικονομική, πολιτική και κοινωνική τους επικαιρότητα.

Στο πλαίσιο αυτής της επικαιρότητας, ο λόγος της εξουσίας προβάλλει και υποβάλλει μια συγκεκριμένη θέαση κοινής ιστορικής «συνέχειας» και «συλλογικής» πολιτισμικής μνήμης, η οποία παράγει προβλέψιμες σκέψεις, αισθήματα και αντιδράσεις (βλ. σχετικά όσα αναφέρει η S. Sontag στο βιβλίο της: *Παρατηρώντας τον πόνο των άλλων, Scripta, Αθήνα 2003*). Με αυτό το σκεπτικό, το παρελθόν –στην ουσία αυτό που μας έχουν μάθει να αναγνωρίζουμε ως «εθνικό» παρελθόν– συνιστά έργο εν προόδω, το οποίο υπόκειται σε διαρκείς αναθεωρήσεις και ανακατατάξεις.

Η διαπίστωση αυτή, η οποία μέχρι σήμερα είχε ελάχιστα αξιοποιηθεί από την ελληνική κριτική στο πεδίο της λογοτεχνίας, διερευνάται με ευφυή και ευρηματικό τρόπο στο πρόσφατα δημοσιευμένο βιβλίο της Άννας Τζούμα *Εκατό χρόνια νο-*

σταλγίας. Το αυτοβιογραφικό αφήγημα έθνους. Επεκτείνοντας και δοκιμάζοντας τις θέσεις της σχετικά με τους όρους δημιουργίας της ιστορικής «πραγματικότητας» από τον λογοτεχνικό αφηγηματικό λόγο, η συγγραφέας στρέφεται στην πολιτισμική θεωρία –κυρίως στους E. Gellner, J. Breuilly, C. Geertz, A. Giddens, A. Smith, J. Hutchinson, B. Anderson, E. Balibar, E. Hobsbawm, H. Bhabha– προκειμένου να συστήσει το θεωρητικό πλαίσιο των αρχών της μέσα από την κριτική παρουσίαση των διαφόρων προσεγγίσεων της έννοιας του έθνους. Τα θέματα που την απασχολούν είναι:

- ο τρόπος με τον οποίο ο εκάστοτε λογοτεχνικός κανόνας συμβάλλει στην «επίσημη και δημόσια αφήγηση» του έθνους και της εθνικής ταυτότητας
- η αφηγηματική κατασκευή του έθνους ως κοινής καταγωγής, ιστορικής συνέχειας και αυθεντικότητας, ανάλογα με τις κοινωνικές επιταγές του παρόντος και τις στοχεύσεις του μέλλοντος
- ο τρόπος με τον οποίο ο λογοτεχνικός κανόνας, προβάλλοντας κάθε φορά ένα από τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά, σχηματίζει την εικόνα του έθνους ως αυτοαναπαράστασης
- η αυθιστόρηση αυτή του έθνους η οποία διέπεται από τις ίδιες αρχές που διέπουν και την αυτοβιογραφία ως είδος
- οι θεωρίες περί έθνους ως ομόλογες προς τις θεωρίες περί αυτοβιογραφίας.

Η όλη πραγμάτευση του θέματος, με τη σοφή διάρθρωση των ερευνητικών προτάσεων και τις τεκμηριωμένες απαντήσεις

που δίνονται, επιτρέπουν στον αναγνώστη να παρακολουθήσει άνετα τη συλλογιστική πορεία της συγγραφούς και να βουτήξει στα βαθιά νερά της θεωρίας χωρίς να νιώσει αίσθημα πνιγμού.

Στο πρώτο μέρος, παρουσιάζονται μεθοδικά οι ποικίλες «αφηγήσεις του έθνους», οργανωμένες σε τρία επιμέρους παραδείγματα:

- α) το νεωτερικό, στο οποίο υπάγονται «η θεωρία των φυσικών εθνών» των Γερμανών ρομαντικών και η θεώρηση του έθνους ως «ιστορικής και πολιτισμικής συνέχειας» (γενετικό παράδειγμα)·
- β) το μοντερνιστικό, το οποίο προβάλλει το έθνος ως διανοητική κατασκευή, παράγωγο συγκεκριμένου οικονομικού και πολιτικού προγράμματος (κατασκευαστικό παράδειγμα)·
- γ) το μεταμοντέρνο, το οποίο προβάλλει το έθνος ως αφήγηση, ως γλωσσική κατασκευή μιας δημιουργικής φαντασίας, η οποία το συγκροτεί πάνω στο αξιολογικό σύστημα που επιβάλλει η (κυρίαρχη) ιδεολογία.

Η ουσιαστική προσφορά του βιβλίου έγκειται στη διερεύνηση της σχέσης που συνδέει τη λογοτεχνία με τις μορφές νομιμοποίησης του έθνους. Εφαρμόζοντας μια ευρηματική ανάγνωση του λογοτεχνικού κανόνα των εκατό πρώτων ετών του ελληνικού κράτους (1850-1950), η συγγραφέας αναλύει τον τρόπο με τον οποίο η διαφορετική κάθε φορά προοπτική που υιοθέτησε ο εθνικισμός συνετέλεσε στη δημιουργία ενός συγκεκριμένου λογοτεχνικού κανόνα, ο οποίος με τη σειρά του επέβαλε την επιθυμητή στην ιδεολογία εικόνα του έθνους. Οι αλλαγές που επισημαίνονται στον λογοτεχνικό κανόνα έχουν ως επακόλουθο την επιλεκτική δόμηση του έθνους και την ανάδειξη κάθε φορά ενός από τα κύρια συστατικά στοιχεία που το δομούν.

Στοχεύοντας να παραδειγματίσει τη θεωρητική της πρόταση και όχι να δώσει το πανόραμα του νεοελληνικού λογοτεχνικού κανόνα στην υπηρεσία του εθνικισμού, η συγγραφέας αναφέρεται στους βασικούς σταθμούς της πορείας της εθνικής αυθιστόρησης και δεν εξαντλεί –πράγμα κατανοητό– όλες τις εθνικές αφηγήσεις που προτάθηκαν την περίοδο των εκατό αυτών ετών στη νεοελληνική ποίηση και πεζογραφία. Προκειμένου να τεκμηριώσει την υπόθεση εργασίας της, περιορίζεται στο ιστορικό μυθιστόρημα, την ηθογραφία και την ποιητική του χώρου και των ερειπίων της γενιάς του '30, τα οποία αναδεικνύει σε σημερινές αφηγηματικές στρατηγικές της εθνικής αυθιστόρησης: της καταγωγής της φυλής (ιστορικό μυθιστόρημα), της ιστορικής συνέχειας (ηθογραφία), της αυτοχθονίας και της αυθεντικότητας (ποιητική του χώρου και των ερειπίων). Μέσα από τις τρεις αυτές μορφές του λογοτεχνικού κανόνα, το έθνος, όπως επισημαίνει η Α. Τζούμα, εκδιπλώνει τις διαφορετικές πλευρές του και «έτσι αυτοπαρουσιάζομενο [...] δομεί την εικόνα του» (σ. 147). Άλλοτε η αυθιστόρηση συγκροτείται ως αρχείο, με έμφαση στη γεγυνοτολογία (οντολογική αυθιστόρηση που στοιχεί προς τον τύπο της οντολογικής αυτοβιογραφίας) και άλλοτε συγκροτείται ως συνειδησιακή πράξη που αναζητά την ουσία των γεγονότων προκειμένου, κάτω από το συμβάν, να αποκαλυφθεί μια βαθύτερη πραγματικότητα (φαινομενολογικός τύπος που στοιχεί προς τον αντίστοιχο τύπο στην αυτοβιογραφία).

Συνιστώντας μια «κοινότητα οικειότητας» με το πρόσφατο συγγραφικό έργο της S.R. Suleiman, τα *Εκατό χρόνια νοσταλγίας* είναι μια μελέτη που ανταποκρίνεται με αξιώσεις στο αίτημα για διεπιστημονική και διακλαδική προσέγγιση του λογοτεχνικού κειμένου. Η σύλληψη και η όλη πραγμάτευση του θέματος από τη συγγραφέα

εντάσσονται στο χώρο της πολιτισμικής ανάλυσης (cultural analysis), η οποία συνίσταται σε έναν διάλογο της αφηγηματολογίας με τις πολιτισμικές σπουδές. Χωρίς να προσβλέπει σε μια προσανατολισμένη νοηματοδότηση του κειμένου, αποκαλύπτει τη θεσμική λειτουργία της λογοτεχνίας και δίνει το έναυσμα για μια κριτική ανάλυση του λογοτεχνικού λόγου με όρους που κα-

θιέρωσαν οι μελέτες των N. Fairclough, T.A. van Dijk και R. Wodak. Παρά το κλίμα του θεωρητικού συγκρητισμού μέσα στο οποίο αναπτύσσεται, η μελέτη αποφεύγει την άγονη ανακύκλωση ήδη διατυπωμένων θέσεων αλλά και δεν καταφεύγει σε κομψοεπή θεωρητικά νεφελώματα.

Τίτλια Καραβία